

Cantatedienst van 15 april 2018 in de Pieterskerk te Leiden, voorganger ds.
Margreet Klokke

O God,	is verteld?	die werkelijk is?
Wij komen niet	Zorgen woorden	Wat is werkelijkheid
naar deze stille plaats	altijd voor	en wat is schijn?
om ons terug te	communicatie	Wij komen hier
trekken	zoals ze zeggen	om te wortelen
uit het woeden	of is er ook taal	en te aarden
van de wereld.	die alle deuren	in uw woord
Wij zitten niet	dichtdoet?	van liefde, vrede en
tussen deze oude	Wat is werkelijkheid	recht,
muren	en wat is schijn?	dat de eeuwen door
om de soms zo	Is het naïef	een bron van leven is
harde werkelijkheid	om lief te hebben	geweest
te ontvluchten.	wie alleen maar	en waar
Wij komen hier	kwaad	altijd weer
juist naar toe	in de zin hebben	een nieuwe morgen
om ons af te vragen	zoals ze zeggen	uit geboren is.
wat eigenlijk	of is het dwaas	Mag dit woord
werkelijkheid is	om het kwade	ons ook vanavond
en wat schijn.	groter te maken	voeden en
Is het zo	dan het is?	overeind houden
als ze zeggen	Is het zinloos	te midden
dat er	om te bidden	van het woeden van
goed gedaan kan	tot iemand	de wereld,
worden	die je niet ziet	door Christus,
met geweld?	zoals ze zeggen	onze Heer,
Of is dat	of bent u	Amen.
een verhaal	die wij niet zien	
dat al te vaak	de enige	

Preek over Johannes 16: 16-23 en Cantate BWV 12

In museum De Pont in Tilburg is op dit moment een expositie van werk van de fotografe Rineke Dijkstra. Zij is beroemd geworden door een serie foto's van kinderen op het strand. Deze serie is ook te zien in Tilburg. Het zijn monumentale portretten. Ze toeren om zo te zeggen boven je uit. Ze verschillen sterk van de plaatjes van kinderen op het strand in uw en mijn fotoboeken. Daar wordt er meestal druk gebouwd aan zandkastelen en gesprongen in de golven. Er wordt geschaterd van het lachen. De kinderen die door Dijkstra zijn gefotografeerd doen dat allemaal niet. Zij staan stil, vaak een beetje scheef op één been geleund. Hun blik rust op jou of op iets in de verte. Je kunt hen recht in

de ziel kijken. Er staat niets tussen hen en jou. De fotografe is kennelijk net zo lang met hen bezig geweest, tot ze voor de camera waren als wanneer ze op zichzelf zijn. En wat zie je dan: Onzekerheid. Zorg. Een vleugje verdriet. Alsof sommigen van hen veel hebben meegemaakt, en in hun hart al tachtig zijn. Je ziet kwetsbaarheid. Nergens een lach. En het is prachtig. Het is adembenemend mooi.

Toen ik naar de foto's keek, moest ik denken aan de laatste keer dat ik iemand zag huilen. Dat gebeurde tijdens een cursus. Een van de deelnemers moest een pijnlijk stukje van haar verleden onder ogen zien. Ze begon er nog niet over te praten of de tranen stroomden al. Hè wat vervelend, zei ze. Dit was ik nu net niet van plan. Ze probeerde ze zo snel mogelijk weg te slikken. Er werden haar zakdoeken en glaasjes water aangereikt. Zodra haar stem weer vast was, ging de cursus verder. Is dat niet herkenbaar? Er is vaak verlegenheid, met verdriet. Met onze menselijke kwetsbaarheid. Alsof dit er eigenlijk niet mag zijn en we het 't beste maar een beetje kunnen verbergen. Kunstenaars als Rineke Dijkstra en Johann Sebastiaan Bach denken daar anders over. Zij zijn er niet verlegen mee. Zij moffelen het niet weg achter een zakdoek en onderdrukken het niet met een glaasje water. Zij richten er hun lens op, zij maken er muziek van. Prachtige kunst, maken ze er van. Adembenemend mooi.

Weinen, klagen, sorgen, zagen. Zo heet de cantate van Bach waar we straks naar zullen luisteren. *Weinen, klagen, zorgen, zagen, Angst und Not, sind der Christen Tränenbrot*, zingt het koor erin. En later zingt de alt: *We moeten door veel droefenis heen om het Rijk Gods te kunnen binnengaan.* Woorden, waar je als kerkganger van vandaag verlegen mee kunt zijn. Misschien denk je er wel even bij aan verhalen uit de geschiedenis van de kerk over groepen mensen als de Hugenoten in Frankrijk die vervolgd werden om hun geloof. Of je gedachten gaan uit naar de christenen in Noord-Irak, die nu met onderdrukking te maken hebben. Maar de tekst op jezelf betrekken, dat lukt niet zomaar, hoe je ook van de muziek geniet. Toch mis je dan misschien wel iets. Want woord en toon horen bij elkaar, in de cantates. Bach luisterde eerst naar de tekst, en dan kwam de muziek. In dat proces ging er ook altijd iets van hemzelf meespelen. Dat hoor je ook in deze cantate. Er zit levenservaring in het hartbrekende begin ervan: *Weinen, klagen, sorgen, zagen, Angst und Not, sind der Christen Tränenbrot.*

U moet weten, dat Bach deze cantate in 1714 gecomponeerd heeft. Kort daarvoor hadden hij en zijn vrouw een tweeling verloren. Het jongetje stierf meteen na de geboorte. Het meisje na een paar weken. Het was destijds 'gewoner' dan nu om een kind te verliezen. Maar dat wil niet zeggen dat het mensen ook toen niet door merg en been ging, om zo'n klein kistje ten grave te dragen. Volgens Bach-kenner Maarten 't Hart, zou het kunnen dat er in die moeilijke periode een gedeelte van een wereldlijke cantate van Vivaldi door het hoofd van de componist zong. Een echt Italiaans emotioneel stuk. Het gaat over de pijn van de liefde. Het begint met: 'Piango, gemo, sospiro e peno'. Dat betekent zoiets als: ik tril en beef, ik zucht en lijd. Ik kan me voorstellen, dat

woorden als deze door het hoofd van Bach zongen. En dat hij er toen zelf een variatie op heeft gemaakt. Want zijn cantate begint op bijna precies dezelfde manier. Je hoort de echo van Vivaldi's 'piango, gemo, sospiro e peno' in *Weinen, klagen, zorgen, zagen...* En zo wordt het langzaam duidelijk dat de componist niet zozeer heeft gedacht aan het lijden van christenen om hun geloof bij het maken van zijn cantate. Maar om hun lijden aan de liefde. Dat was waar hij op dat moment zelf midden in zat. En daar ging het muziekstuk over, waar hij zich door heeft laten inspireren.

En u en ik, daar hebben wij ook ervaring mee. Als je je even in je ziel laat kijken, net als die kinderen op de foto's van Rineke Dijkstra, dan wordt dat meteen zichtbaar. Geen mens ontkomt er aan. Aan de pijn van de liefde.

En laat dat nu ook precies het thema zijn van het bijbelgedeelte waar de cantate bij gemaakt is. De tekst die zonet gelezen is komt uit de afscheidsrede van Jezus. Dat is een lange toespraak, in het evangelie naar Johannes. Hoofdstukken lang duurt hij. Het is dan de avond vóór Jezus gevangen genomen zal worden en om het leven gebracht. Zijn leerlingen hebben hier nog helemaal geen weet van, maar hij wel. Hij voelt wat er gaat komen. Hij weet dat het afscheid nadert. Sommige mensen gaan op zo'n moment hun spullen verdelen. Jij mag mijn gouden horloge hebben. Voor jou is de klok op het kastje in de gang. Hij vertelt zijn leerlingen nog één keer, wat zijn géestelijke erfenis is. Dit is wat ik jullie heb willen meegeven: Liefde is het hart van het heelal. Het is de kern van wie ik ben, het is de essentie mijn Vader. Blijf dan in mijn liefde. Houd je aan mijn geboden. Door de liefde ben je onderdeel van mij, zoals ik deel uitmaak van de Vader. Ook al kun je me straks, als de dood ons van elkaar zal scheiden, niet meer zien, in de liefde zullen we elkaar weer vinden. Dat is de kern van Jezus' afscheidstoespraak. Je moet alleen wel weten, zegt hij erbij, dat de liefde die je met mij en de Vader verbindt pijn kan doen. *Waarachtig, ik verzeker jullie: jullie zult huilen en weklagen. Je zult bedroefd zijn.* Waar zit hem dat in, dat een mens niet alleen vreugde beleeft aan de liefde, maar er ook aan kan lijden? Hoe komt het dat zoiets moois als liefde ook zoveel zeer kan doen? Misschien kun je dat zó al zeggen, uit eigen ervaring. Maar je leest het ook in het evangelie naar Johannes.

Als Jezus straks is uitgesproken, zal hij gevangen worden genomen en van het leven beroofd. Wat een onrecht! zal er dan door de leerlingen heengaan. Want wat hebben ze hem de afgelopen jaren zien doen? 'Hij heeft ons allemaal goed gedaan', zingt de sopraan ergens in de Mattheus Passion. 'Blinden gaf hij het gezicht, lammen zette hij op de been, bedroefden heeft hij opgericht, zondaars heeft hij liefgehad.' 'Sonst hat mein Jesu nichts getan'. ... Wat een onrecht! Ze zeggen altijd 'wie goed doet, goed ontmoet', en soms is dat ook zo, maar niet altijd. Jezus' liefde wordt niet beantwoord. Integendeel, hij wordt erom in het gezicht gespuwd en aan het kruis genageld. Dat kan dus, zullen de leerlingen merken. Liefde is geen muntje dat je in een automaat stopt. Je hebt geen controle op het effect ervan. Je geeft het om zo te zeggen 'ins blaue hinein', of beter

gezegd: ‘pro deo’. Dat is een kant van de liefde, waar je aan kunt lijden. En wie van ons heeft daar géén ervaring mee. Ik denk aan de man, die altijd trouw en eenvoudig heeft gehouden van zijn vrouw. En ineens zegt ze – ik heb een ander. Ik ga je verlaten. Ik denk aan de vrouw, die altijd als een tijger is opgekomen voor haar kind. En ineens wordt het contact minder. De jongen trekt zich terug, ze weet niet waarom. Ik denk aan de mensen, die zich wereldwijd op allerlei manieren hebben ingezet voor de vrede. En ineens slaat de vlam tussen de machtigen op aarde toch weer volledig in de pan. Ik denk aan al die liefde, die gegeven wordt zonder dat het gezien werd en er iets voor terugkwam. Kijk, u en ik – we zijn control-freaks. Je doet niet zómaar wat. Je investeert niet in wat niets oplevert. Maar geen van ons heeft zeggenschap over het effect van de liefde. Je weet nooit zeker of je er iets voor terugkrijgt. Liefde kun je alleen maar pro deo geven. En dat is een kant ervan, die pijn kan doen.

En er is nog iets. Als Jezus straks is uitgesproken, zal hij gevangen worden genomen en van het leven beroofd. Maar hoeveel ze ook van hem houden, zijn leerlingen zullen merken dat ze machteloos staan. Ze kunnen hem niet helpen. Ze kunnen er alleen bij blijven, wat hij doormoet. En dat is nu juist niet te doen voor hen. Ze zullen er allemaal voor wegvlugten. Dat is een andere kant van de liefde, waar je aan kunt lijden. Hoeveel je ook van iemand houdt, je kunt hem of haar niet beschermen tegen de slagen van het leven. En wie van ons heeft ook daar géén ervaring mee. Ik denk nu aan de man, die nachten lang waakte bij zijn zieke geliefde. De dokters wisten niet wat ze had. De vrouw vocht voor haar leven. Hij kon niets voor haar doen, dan bij haar blijven. Hij vertelde mij: Door mijn hoofd zong de hele tijd dat oude lied: ‘Wat de toekomst brengen moge, mij geleidt des Heren hand. Moedig sla ik dus de ogen naar het onbekende land. Leer mij volgen zonder vragen; Vader wat Gij doet is goed! Leer mij slechts het heden dragen, met een rustig kalme moed!’ Het is helemaal mijn godsbeeld niet, zei hij, maar het lied hielp me toch. Ik kon niets doen. Ik moest oefenen in overgave. Mij geleidt des Heren hand. En ja, dat is moeilijk, dat is lijden. Want u en ik, we zijn regelneven. Als er een probleem is, lossen we het op. Maar dat kan niet altijd. Op cruciale momenten kun je met lege handen staan. Je kunt alleen maar mee-lijden. En soms voel je die pijn bijna fysiek. Dan rommelt het in je buik en het trekt tot in je tenen door.

Ik las pas een boekje van de Zweedse schrijver Fredrik Backman. Het heet: ‘En elke morgen wordt de weg naar huis steeds langer’. Het gaat over een grootvader en zijn kleinzoon. De grootvader is zijn geheugen aan het verliezen. In het boekje laat de schrijver hem aan zijn kleinzoon vertellen, wat er omgaat in zijn hoofd. Hij laat het kind toe, in de wirwar van zijn gedachten. In de hoop, dat de jongen er een touw aan kan vastknopen en wat van belang is zal bewaren. Eén van de dingen die hij het kind laat zien, is het moment waarop hij verliefd werd op het meisje, dat later zijn vrouw zou worden en de grootmoeder van de jongen. Dit staat er dan: ‘Het meisje met de geur van hyacinten staat tegenover hem, alsof ze nooit ergens anders is geweest. Haar haren zijn oud, maar de wind

erin is nieuw, en hij weet nog hoe het was om verliefd te worden. Verliefd worden op haar betekende niet meer in zijn eigen lichaam passen.' Die zin bleef mij bij. Verliefd worden betekent niet meer in je eigen lichaam passen. Het is buiten je oevers treden. Het is opgerekt worden. Voelen wat de ander voelt. Ook als het zeer doet. Liefde is een ontgrenzende ervaring. Een mystieke ervaring. Dat is eigenlijk ook wat Jezus tegen zijn leerlingen zegt over de liefde in zijn afscheidstoespraak. Hij zegt: die liefde doet pijn. Maar dat is niet alleen maar negatief. Vergelijk het met de barensweeën van een vrouw. Ze gaat er bijna aan onderdoor, maar er wordt ook iets nieuws uit geboren. Er wordt een nieuw mens uit geboren. Zo wordt er uit de pijn van de liefde een ander mens geboren. Eén die niet meer helemaal in zijn eigen lichaam past. Die buiten zijn oevers kan treden. Die zich één kan voelen met ànderen. Verbonden. Afhankelijk. Eén, die zich laat zien zoals de kinderen op de foto's van Rineke Dijkstra. In z'n kwetsbaarheid, en juist daardoor in z'n adembenemende schoonheid. Die nieuwe mens, dat is de ware mens. De mens, zoals oorspronkelijk bedoeld. Na Pasen zal het er bij de leerlingen van komen – van deze geboorte van de ware mens. Jezus zegt het hen van te voren. *Jullie zullen huilen en weklagen. Ik zal gevangen genomen worden en van het leven beroofd. Je zult bedroefd zijn, maar je verdriet zal in vreugde veranderen.* Want jullie zullen buiten je oevers treden. Jullie zullen ervaren, door de pijn van de liefde heen, dat we één zijn. Jullie in mij, en ik in de Vader. Er zal niets meer tussen ons in staan. *Ik zal jullie terugzien, en dan zul je blij zijn en niemand zal je vreugde kunnen afnemen.* De geboorte van de Paasmens, die niet in zijn eigen lichaam past - Bach heeft deze in de cantate op muziek gezet. Deze begint midden in de barensweeën van de liefde. Je hoort het aan alle chromatische loopjes naar beneden. Maar ergens halverwege de cantate komen er ineens ook loopjes omhoog. En aan het einde, in de aria van de tenor, klinkt de Paastrompet. Jesu meine Freude! Teken van het nieuwe leven, in verbondenheid met Christus, door alle lijden aan de liefde heen. Amen.

Bronnen:

Maarten 't Hart, Bach und Ich

Th. J. M. Naastepad, Pasen en Passie bij Johannes deel 1, p.121 ev

Jan Nieuwenhuis, Het laatste evangelie, deel 2, p. 70 ev

Eeuwige,
wij danken u
voor momenten
waarop wij merken
dat wij niet meer
in ons lichaam passen
en wij
buiten onze
oevers treden
door de liefde
die uit u is.
Verbondenheid
met elkaar
en met u
is de bron
van onze
diepste vreugde
maar ook
de wortel
van onze grootste pijn.
Wij bidden
dat wij
genieten
van de vreugde
van de liefde
als die er is
en dat wij
de pijn
als die er is

kunnen doorstaan
in gemeenschap
met Jezus
uw Zoon...

Wij bidden
voor de mensen
in Syrië
die al zo lang
moeten leven
in bezorgdheid
om zichzelf
en in angst
en pijn
om hun dierbaren.
Wij staan
machteloos
als de groten
der aarde
dappere besluiten
nemen
en kunnen
daarom nu
niet anders
dan stil zijn
en ruimte maken
voor uw Geest
van liefde
in ons eigen leven

door Jezus
uw Zoon...

Ons hart gaat uit
naar mensen
die ziek zijn
en hun lichaam
bezorgd volgen,
naar mensen
die iemand
verloren hebben
aan de dood
of aan het leven
en naar wie
die rouwen
om een toekomst
die er
niet meer is.
Mogen wij
een beetje
uit onze
oevers treden
en ons met hen
verbinden
in liefde
door Jezus
uw Zoon.